

Ewa J. Lipińska

Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska
w Rzeszowie

KONTROLA I MONITORING SYSTEMÓW ZARZĄDZANIA ZASOBAMI ŚRODOWISKA

Abstrakt

Zadania Inspekcji Ochrony Środowiska (IOŚ) wymienione są w ustawie o Inspekcji Ochrony Środowiska (1991) i w wielu innych ustawach normujących zasady gospodarowania zasobami środowiska. Prawo krajowe transponowało normy prawa Unii Europejskiej (UE), która politykę ochrony środowiska uznaje za priorytet w działaniach gospodarczych i społecznych. Zadania IOŚ wynikają więc z dyrektyw i rozporządzeń organów UE.

Działania IOŚ dzieli się na dwa zadania. Pierwsze zadanie to kontrola przestrzegania przepisów i decyzji administracyjnych z zakresu ochrony środowiska przez jego użytkowników; w tym przeciwdziałanie poważnym awariom. Drugie zadanie to badania, oceny i analizy w ramach Państwowego Monitoringu Środowiska; w tym współdziałanie z innymi organami administracji publicznej. Na podstawie zebranych informacji, IOŚ przygotowuje dane sprawozdawcze dla organów UE oraz udostępnia informacje o środowisku i jego ochronie, w tym załatwia skargi i wnioski od obywateli.

W pracy zawarto informację o działalności organu Inspekcji Ochrony Środowiska w kraju, z uwzględnieniem Podkarpackiego Wojewódzkiego Inspektoratu Ochrony Środowiska.

1. Wstęp

Europa to obecnie jedność w różnorodności, ale obserwując współczesne jednoczenie się Europy, zdumiewa fakt, w jak wielu płaszczyznach kraje europejskie stają się do siebie podobne. Jedną z tych płaszczyzn jest ochrona i kształtowanie środowiska naturalnego.

Jedność Europy wyraża się przede wszystkim w jej otwartości. Stąd działania w ochronie środowiska wpisują się w priorytety Unii Europejskiej.

Myśląc o Europie, myślimy o całości. Niezaprzeczalnym jest fakt, że nadal jesteśmy odrębnym państwem, różniącym się w wielu płaszczyznach; jedną z nich jest ochrona środowiska w zróżnicowanych terytorialnie, kulturowo i gospodarczo regionach.

Wyzwania związane z członkostwem w UE, konieczność poprawy sprawności zarządzania środowiskiem oraz optymalizacja kosztów funkcjonowania systemu ochrony środowiska, a przede wszystkim realizacja przez władze publiczne konstytucyjnych zasad tej ochrony, wymagają stałego kontrolowania, monitorowania i korekty działań podmiotów gospodarczych.

Organem administracji powołanym do kontroli przestrzegania przepisów o ochronie środowiska oraz badania stanu środowiska, w tym upowszechniania informacji o środowisku jest Inspekcja Ochrony Środowiska. Kontrola ma na celu wyeliminowanie ewentualnej „szkody”, obejmującej „uszczerbek”, jakiego w swych dobrach lub interesach może doznać określona osoba, jeśli są to dobra lub interesy prawnie chronione i co do których z mocy obowiązujących norm istnieje obowiązek jej naprawienia. W znaczeniu prawnym, warunkiem uznania uszczerbku za szkodę jest, by poszkodowany został nim dotknięty „wbrew swojej woli”¹.

Monitoring środowiska ma na celu dostarczanie informacji o stanie środowiska, które są wiarygodne i porównywalne.

Dostęp do informacji o środowisku i jego ochronie, możliwość udziału społeczeństwa w ochronie środowiska oraz ocenach oddziaływania na środowisko jest już prawem każdego; to również prawo każdego do składania uwag i wniosków w postępowaniu z udziałem społeczeństwa^{2, 3}.

2. Wspólnota samorządowa i jej prawa

Gmina jest podstawową jednostką samorządu terytorialnego^{4, 5}. Wykonuje ona szereg zadań o charakterze publicznym, ale może również prowadzić działalność gospodarczą. Do zakresu działania gminy należą wszystkie sprawy publiczne o znaczeniu lokalnym, tj., m.in. utrzymanie czystości i porządku, ochrona zdrowia, ochrona środowiska i przyrody, zieleń gminna i zadrzewienia, unieszkodliwianie odpadów komunalnych, utrzymanie składowisk odpadów, ład przestrzenny.

Gmina zapewnia czystość i porządek na swoim terenie, a także tworzy warunki niezbędne do ich utrzymania, więc to gmina ocenia wskaźniki przeszłego, aktualnego, projektowanego i pożądanego stanu środowiska. Ocena taka wymaga analizy strony ekonomicznej, demograficznej, społecznej, przyrodniczej, infrastrukturalnej gminy oraz porównania parametrów jej środowiska na różnych etapach rozwoju gospodarczego i społecznego.

Mieszkańcy gmin z mocy prawa tworzą wspólnotę samorządową. Wspólnota samorządowa jest zbiorowym lub indywidualnym konsumentem dóbr i usług świadczonych przez gminę. Zainteresowana jest ona trzema obszarami:

1) możliwością korzystania z usług i dóbr w wymiarze przestrzennym i ekonomicznym,

¹ E. Gniewek: Kodeks cywilny. Komentarz – 2 wydanie. Wydawnictwo C.H. Beck. Warszawa 2006.

² B. Adamiak, J. Borkowski: Kodeks Postępowania Administracyjnego. Wydawnictwo C.H. Beck. Warszawa 2009.

³ Ustawa z 3.10.2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. Nr 199, poz. 1227 ze zm.).

⁴ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej uchwalona 2.04.1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483).

⁵ Ustawa z 8.03.1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. 2001, Nr 142, poz. 1591 ze zm.).

- 2) świadczeniem usług lub dóbr na odpowiednim (standardowym) poziomie ilościowym i jakościowym,
- 3) świadczeniem usług lub dóbr na możliwie najniższym poziomie odpłatności lub nawet nieodpłatnie.

Dla gminy nie jest więc obojętne, w jaki sposób organizuje i rozwiązuje proces świadczenia usług i choć jednocześnie spełnienie tych trzech warunków przez samorząd terytorialny jest bardzo trudne w wolnej i konkurencyjnej gospodarce rynkowej – ale jest możliwe.

Wnioski obywateli do organów IOŚ dotyczą ulepszenia organizacji, wzmocnienia praworządności, usprawnienia pracy i zapobiegania nadużyciom, ochrony własności i lepszego zaspokajania potrzeb bieżących. Zaniedbanie i nienależyte wykonanie zadań przez właściwe organy, naruszenie praworządności lub interesów indywidualnych czy przewlekłe lub biurokratyczne załatwianie spraw – jest zwykle przedmiotem skarg⁶.

Ustawa Prawo ochrony środowiska stanowi⁷: *Kto podejmuje działalność mogącą negatywnie oddziaływać na środowisko, jest obowiązany do zapobiegania temu oddziaływaniu.* W następstwie kolizji interesów społecznych z gospodarczymi, delegalizacja racji społecznych, gospodarczych i środowiskowych musi być więc odpowiedzialnie wyważona. Zapobieganie przez współdziałanie jest formą porozumienia w realizacji zasad zrównoważonego rozwoju. Współdziałanie rozumiane, m.in. jako integrowanie działań politycznych, gospodarczych i społecznych gwarantuje możliwość zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli, zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń. Prawo obywatela do składania skarg, wniosków i uwag jest ważnym elementem porozumienia.

3. Zobowiązania IOŚ wobec środowiska naturalnego

Centralnym organem administracji rządowej, powołanym do kontroli przestrzegania zasad ochrony środowiska jest Główny Inspektor Ochrony Środowiska (GIOŚ). Organ ten jest nadzorowany przez ministra właściwego do spraw środowiska. Główny Inspektor Ochrony Środowiska i wojewoda przy pomocy wojewódzkiego inspektora ochrony środowiska, jako kierownika Wojewódzkiej Inspekcji Ochrony Środowiska (WIOŚ) wchodzącej w skład zespolonej administracji wojewódzkiej wykonują zadania Inspekcji Ochrony Środowiska (IOŚ). Wojewódzki Inspektor Ochrony Środowiska wykonuje w imieniu wojewody zadania i kompetencje, które określone zostały w ustawie o IOŚ i odrębnych przepisach. Inspekcja współpracuje z Szefem Krajowego Centrum Informacji Kryminalnych w zakresie niezbędnym do realizacji jego zadań ustawowych⁸.

⁶ B. Adamiak, J. Borkowski: Kodeks Postępowania Administracyjnego Wydawnictwo C.H. Beck. Warszawa 2009.

⁷ Ustawa z 27.04.2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. 2008, Nr 25, poz. 150 ze zm.).

⁸ Ustawa z 20.07.1991 r. o Inspekcji Ochrony Środowiska (Dz. U. 2007, Nr 44, poz. 287 ze zm.).

Zadania, obowiązki i kompetencje IOŚ określają 34 ustawy i kilkadziesiąt rozporządzeń wykonawczych. W 2008 r. liczba zadań i obowiązków organów IOŚ wynosiła około 277, tj. o 130 więcej niż w 2004 r. (przyjęcie do UE). Rodzaje działalności inspekcyjnej w 2008 r. określone zostały następująco (w nawiasie podano liczbę obowiązujących aktów prawnych, ogółem jest to 268 dokumentów):

1. Badanie i ocena stanu środowiska: przepisy ogólne (10), powietrze (10), stan akustyczny środowiska (7), pola elektromagnetyczne (2), wody (5), promieniowanie jonizujące (1), przyroda (1), gleba i ziemia (2) – łącznie jest to 38 aktów prawnych.

2. Działalność kontrolna: przepisy ogólne (18), przeciwdziałanie zanieczyszczeniom (9), inwestycje (1), odpady (31), wody (1), substancje zubożające warstwę ozonową (6), monitorowanie i kontrolowanie jakości paliw (2), zapobieganie szkodom w środowisku i ich naprawa (6), handel uprawnieniami do emisji (2), Rejestr Uwalniania i Transferu Zanieczyszczeń (1), organizmy genetycznie modyfikowane (2), produkty biobójcze (1), rolnictwo w zakresie nawozów i nawożenia (4), rolnictwo w zakresie biodegradacji i kompostowania (1), rolnictwo w zakresie obszarów wiejskich (3), obiekty budowlane (2), lotniska (2), wydawanie zaświadczeń (12), nadzór rynku (12), recykling pojazdów (8), zużyty sprzęt elektryczny i elektroniczny (17), międzynarodowe przemieszczanie odpadów (17), przewóz drogowy towarów niebezpiecznych (1), nakładanie grzywien (14) – łącznie jest to 173 akty prawne.

3. Przeciwdziałanie poważnym awariom: przepisy ogólne (23), substancje i preparaty chemiczne (4), żegluga śródlądowa (2), inne (3) – łącznie jest to 32 akty prawne.

4. Współpraca międzynarodowa: Ochrona Morza Bałtyckiego (3), realizacja zadań Konwencji Awaryjnej i Dyrektywy Rady 96/82/WE z dnia 9 grudnia 1996 r. w sprawie kontroli niebezpieczeństwa poważnych awarii związanych z substancjami niebezpiecznymi, tzw. Dyrektywy Seveso, zmienionej Dyrektywą 2003/105 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 16 grudnia 2003 r. (9), współpraca z Europejską Agencją Środowiska (2) – łącznie jest to 14 aktów prawnych.

5. Udostępnianie informacji o środowisku (11).

4. Podmioty podlegające kontroli IOŚ

Normy prawa cywilnego wskazują na trzy rodzaje podmiotów⁹: osoby fizyczne, osoby prawne i jednostki organizacyjne, prowadzące we własnym imieniu działalność gospodarczą lub zawodową. Niezależnie od tego podziału, z ogółu podmiotów wyróżnić można dwie szczególne kategorie. W ramach osób fizycznych wyróżnia się:

1) „konsumentów”, przy czym „bycie konsumentem” nie jest cechą trwale przypisaną osobie, ale przejściową kwalifikacją osoby dokonującej czynności prawnej,

2) pośród wszystkich podmiotów wyróżnia się „przedsiębiorców” – podmioty prowadzące we własnym imieniu działalność gospodarczą lub zawodową.

⁹ E. Gniewek: Kodeks Cywilny. Komentarz – 2 wydanie. Wydawnictwo C.H. Beck. Warszawa 2006.

Szereg przepisów odnosi się zatem wyłącznie do stosunków z udziałem konsumentów albo wyłącznie do stosunków z udziałem przedsiębiorców czy szczególnych ich kategorii.

W rozumieniu ustawy Prawo ochrony środowiska, kontrolą IOŚ objęte są podmioty, które korzystają z tego środowiska, czyli przedsiębiorcy w rozumieniu ustawy o swobodzie działalności gospodarczej¹⁰. Są to przedsiębiorcy, którzy użytkują instalacje, których eksploatacja wymaga uzyskania pozwolenia, w tym pozwolenia zintegrowanego lub zgłoszenia. Kontrolowaną grupą podmiotów są również użytkownicy instalacji, których eksploatacja wykracza poza ramy powszechnego korzystania ze środowiska, ale przepisy nie nakładają obowiązku uzyskania pozwolenia lub zezwolenia. Następną grupą podlegającą kontroli są podmioty, które prowadzą działalność powodującą powstawanie odpadów albo prowadzą działalność w zakresie ich odzysku, co powoduje emisje substancji lub energii.

Inspekcja Ochrony Środowiska współdziała w wykonywaniu czynności kontrolnych z innymi organami kontroli, w tym z organami administracji państwowej i rządowej, organami samorządu terytorialnego, organami obrony cywilnej oraz organizacjami społecznymi^{11, 12, 13}.

5. Skargi, wnioski i interpelacje poselskie (2008 r.)

Emisja substancji lub energii jest częstym zagadnieniem interwencyjnym¹⁴.

Organy Inspekcji Ochrony Środowiska w 2008 r. rozpatrzyły łącznie 6747 skarg i wniosków o podjęcie interwencji (322 skargi i 6425 wniosków o podjęcie interwencji). Wojewódzcy inspektorzy ochrony środowiska rozpatrzyli 153 skargi i 5769 wniosków, a GIOŚ – 169 skarg i 656 wniosków.

Wśród skarg i wniosków o podjęcie interwencji zdecydowanie przeważała problematyka dotycząca gospodarki odpadami (1700 spraw), ochrony czystości wód i gospodarki ściekowej (1492 sprawy), ochrony przed hałasem (1214 sprawy) oraz ochrony powietrza (1125 spraw).

Wojewódzkie inspektoraty ochrony środowiska przeprowadziły około 2719 kontroli interwencyjnych, na podstawie złożonych wniosków (poniżej, w nawiasie podano liczbę spraw). W ich wyniku zostały podjęte działania pokontrolne; były to grzywny w drodze mandatu karnego (576), zarządzenia pokontrolne (1630), wnioski do organów ścigania (38), wnioski do sądów grodzkich (16), wnioski do organów administracji rządowej (203),

¹⁰ Ustawa z 2.07.2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (Dz. U. Nr 18, poz. 97, ze zm.)

¹¹ E. J. Lipińska: *Istota i funkcje organów Inspekcji Ochrony Środowiska – wybrane elementy*. URZ, Konferencja nt. „Nowe technologie w procesie unieszkodliwiania odpadów niebezpiecznych”, Rzeszów 2009 [www.wios.rzeszow.pl]

¹² E. J. Lipińska: *Europejska mapa drogowa wzmocnienia polityki ochrony człowieka i środowiska*, Red. nauk. Gizicka D.: *Spoleczne dylematy Europy*. KUL. Wyd. Marszałek A., Toruń 2009.

¹³ Ustawa z 20.07.1991 r. o Inspekcji Ochrony Środowiska (Dz. U. 2007, Nr 44, poz. 287 ze zm.).

¹⁴ Główny Inspektor Ochrony Środowiska: *Informacja o realizacji zadań Inspekcji Ochrony Środowiska w 2008 roku*, Warszawa 2009.

wnioski do organów administracji samorządowej (1053), wszczęto postępowania karno-administracyjne (58), wydano decyzje nakładające zobowiązania niepieniężne (30).

Organy IOŚ rozpatrzyły łącznie 74 interwencje, interpelacje i zapytania parlamentarzystów. Odpowiedzi na powyższe zagadnienia udzielone zostały po przeprowadzeniu postępowań wyjaśniających.

Organem II instancji jest GIOŚ, do którego w 2008 r. wpłynęło 216 spraw. Były to odwołania od decyzji, zażalenia na postanowienia WIOŚ. W podziale na komponenty liczba spraw dotyczyła zakresu gospodarki wodno-ściekowej (47), ochrony powietrza (11), gospodarki odpadami (23), ochrony przed hałasem (24) oraz braku pozwolenia zintegrowanego (52), rejestru uwalniania i transferu zanieczyszczeń – PRTR (4) i zagadnień zaliczonych do grupy „inne” (55). W grupie „inne” zawarto takie sprawy jak: wstrzymanie działalności powodującej pogorszenie stanu środowiska w znacznych rozmiarach lub zagrażającej życiu lub zdrowiu ludzi (3 odwołania), wstrzymanie użytkowania instalacji i wstrzymanie oddania do użytkowania (28 odwołań), zażalenia na postanowienia I instancji wydane w trybie Kodeksu Postępowania Administracyjnego, dotyczące przekazywania spraw właściwemu organowi do załatwienia zgodnie z kompetencjami (13 zażaleń), postanowienia dotyczące uzgadniania pozwoleń zintegrowanych (2 zażalenia), postanowienia dotyczące spraw pozostałych (9).

Główny Inspektor Ochrony Środowiska wydał 261 orzeczeń. Rozstrzygnięcia były następujące:

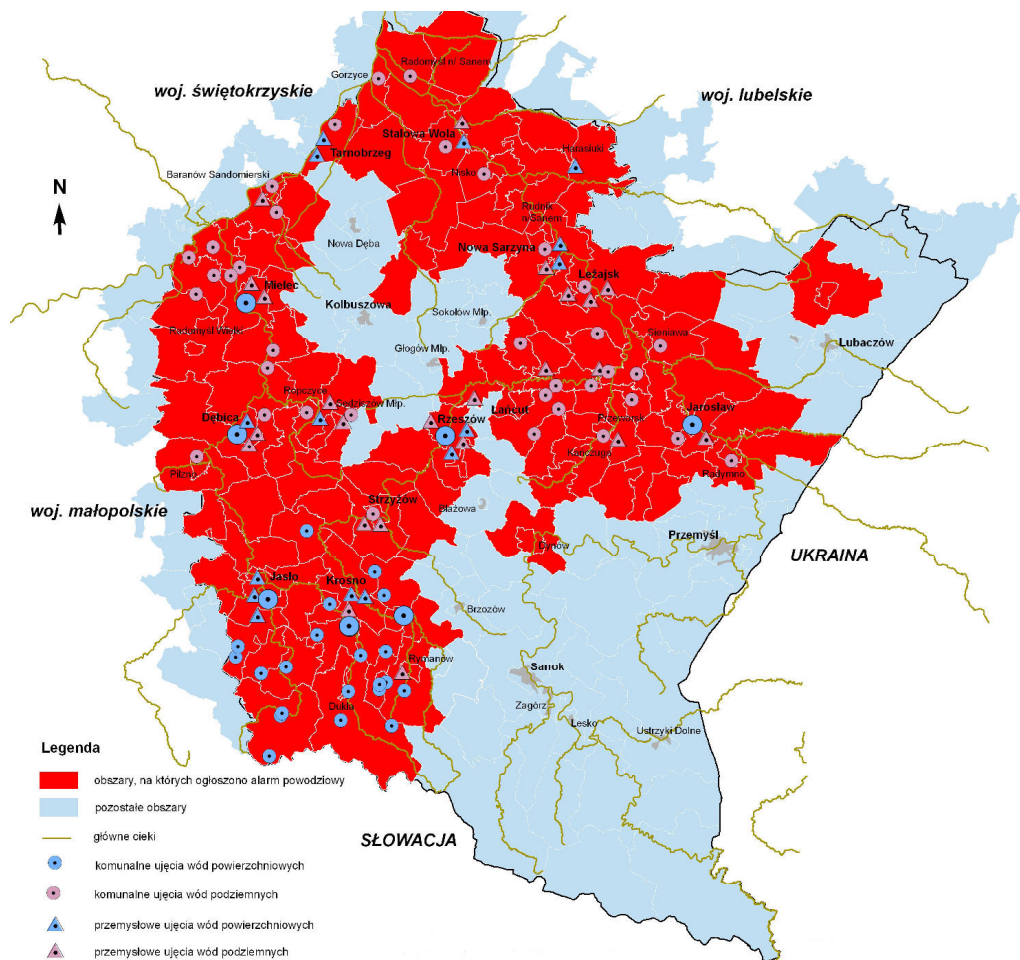
- utrzymano w mocy decyzję WIOŚ (59),
- przekazano do ponownego rozpatrzenia (42),
- uchylono i umorzono postępowanie administracyjne (45),
- zmieniono orzeczenie organu I instancji (17),
- stwierdzono nieważność decyzji organu I instancji (13),
- wydano inne orzeczenia w ramach postępowania w II instancji (85).

6. Monitoring środowiska

Państwowy Monitoring Środowiska realizuje zadania w ramach systemu, który obejmuje wykonywanie pomiarów, wykonywanie ocen i prognoz stanu środowiska oraz gromadzenie, przetwarzanie i rozpowszechnianie informacji o stanie środowiska. Wyniki pomiarów i badań wykonywane są na potrzeby administracji rządowej i samorządowej w strategicznym i operacyjnym zarządzaniu środowiskiem oraz na potrzeby systemu statystyki publicznej i sprawozdawczości krajowej i międzynarodowej.

Monitoring środowiska pozwala na szybką reakcję ze strony IOŚ, np. już podczas klęsk żywiołowych typu powodzi, co zilustrowano na ryc. 1–5.

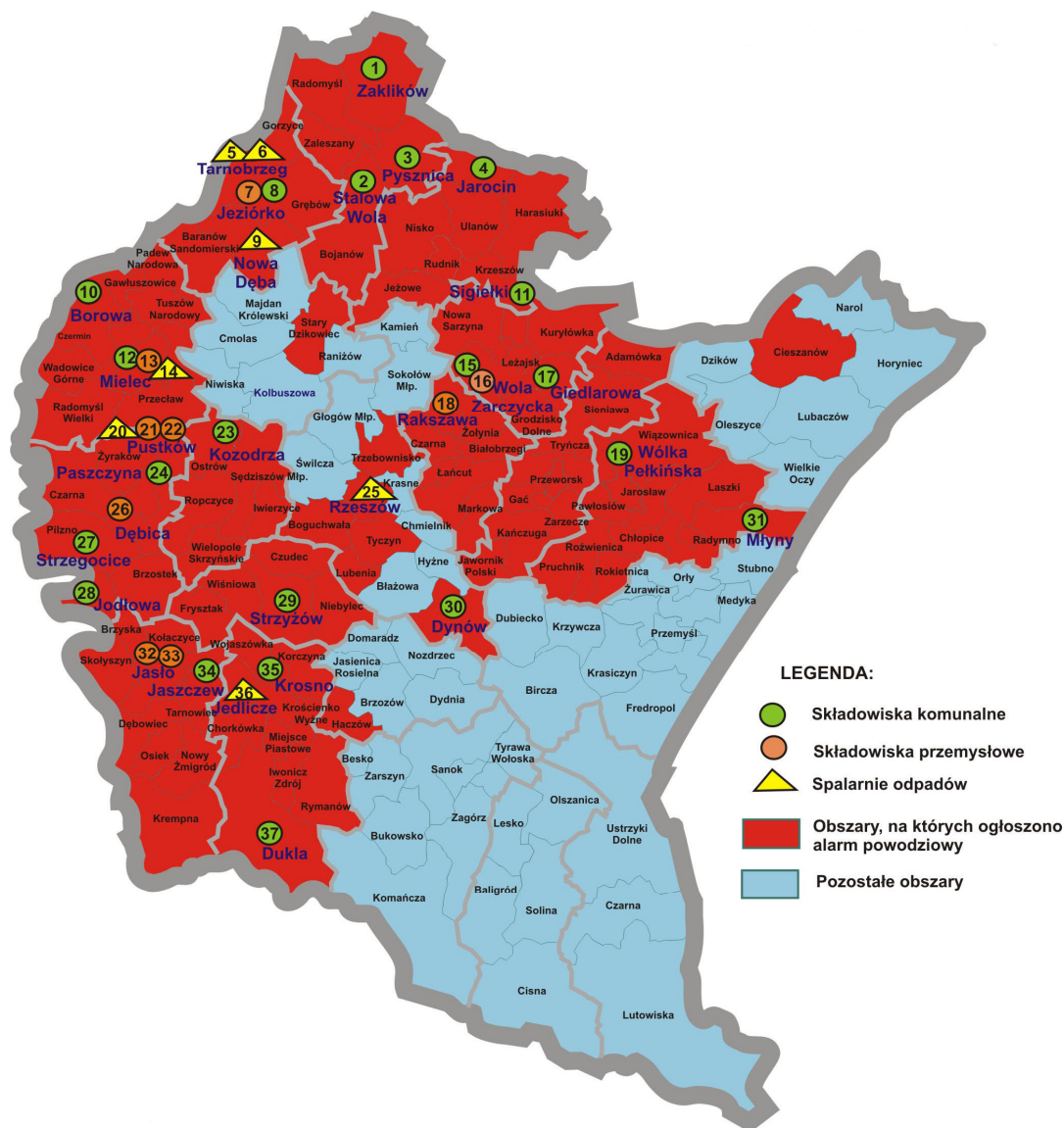
Ryc. 1. Ujęcia wód powierzchniowych i podziemnych w województwie podkarpackim na terenach objętych powodzią w maju 2010 r.

Źródło: WIOŚ Rzeszów 2010, materiały niepublikowane
Warstwa tematyczna „Baza danych Państwowego Rejestru Granic (PRG)” (format shp) udostępniona na potrzeby PMS przez Centralny Ośrodek Dokumentacji Geograficznej i Kartograficznej.

Badania stanu środowiska prowadzone są wg struktury: czynniki sprawcze – presje – oddziaływanie – przeciwdziałanie, stosowanej przez Komisję Europejską, Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) oraz Europejską Agencję Środowiska.

Ryc. 2. Składowiska odpadów komunalnych i przemysłowych oraz spalarnie odpadów w województwie podkarpackim na terenach objętych powodzią w maju 2010 r.

Źródło: WIOŚ Rzeszów 2010, materiały niepublikowane

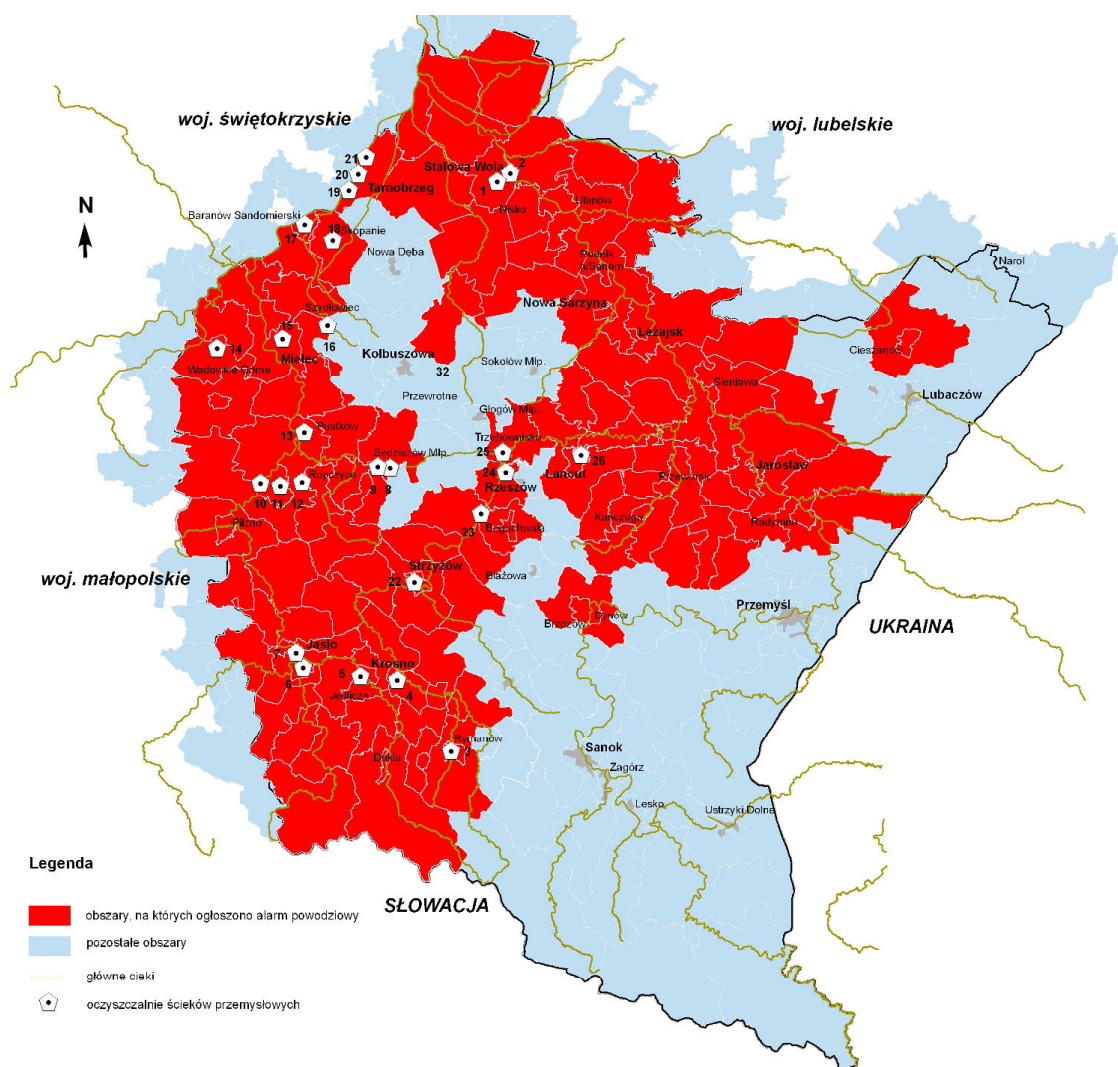
7. Wnioski

Inspekcja Ochrony Środowiska jest organem powołanym do kontroli podmiotów korzystających ze środowiska, w tym w zakresie zapobiegania poważnym awariom oraz do monitoringu stanu środowiska. Kontrola ma na celu zapewnienie przestrzegania prawa

ochrony środowiska w podejmowanych działaniach bytowo-gospodarczych, natomiast monitoring ma na celu pozyskanie i rozpowszechnianie informacji o stanie środowiska.

Różnice między systemami i mechanizmami IOŚ w poszczególnych państwach członkowskich UE doprowadziły do opracowania wytycznych, jak minimalne kryteria do spełnienia przy realizacji zadań, by zaistniała wspólna podstawa ich realizacji. Odmienne systemy i praktyki w pracy IOŚ wynikają z różnicy uwarunkowań społeczno-gospodarczych i geograficznych państw członkowskich.

Ryc. 3. **Oczyszczalnie ścieków przemysłowych w województwie podkarpackim na terenach objętych powodzią w maju 2010 r.**

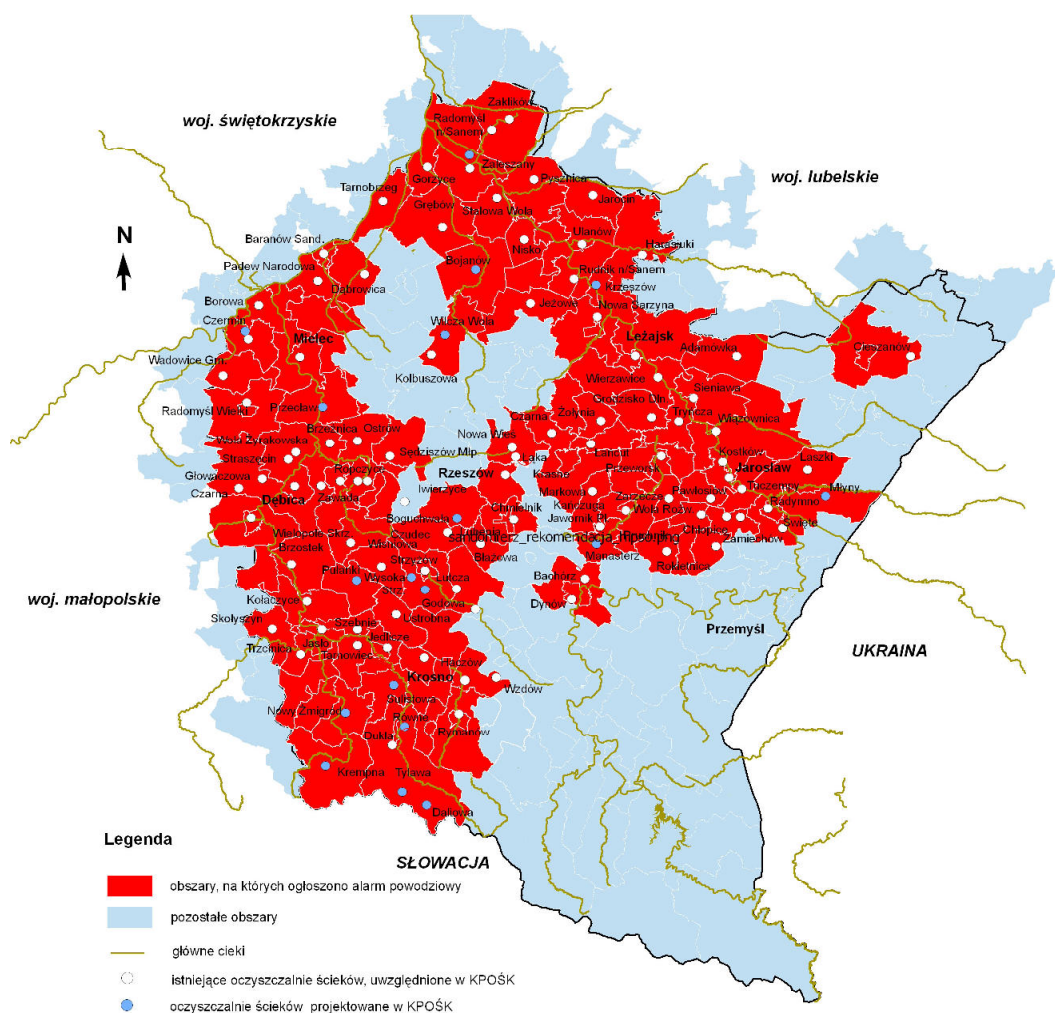
Źródło: WIOŚ Rzeszów 2010, materiały niepublikowane

Doskonalenie umiejętności kontrolnych i monitoringu środowiska jest celem IOŚ i powinno być celem każdego, kto korzysta ze środowiska.

Udział społeczeństwa, w tym prawo do informacji o środowisku i o jego ochronie oraz prawo do uczestniczenia w postępowaniu wymagającym udziału społeczeństwa, jest częścią zorganizowanego systemu zarządzania środowiskiem.

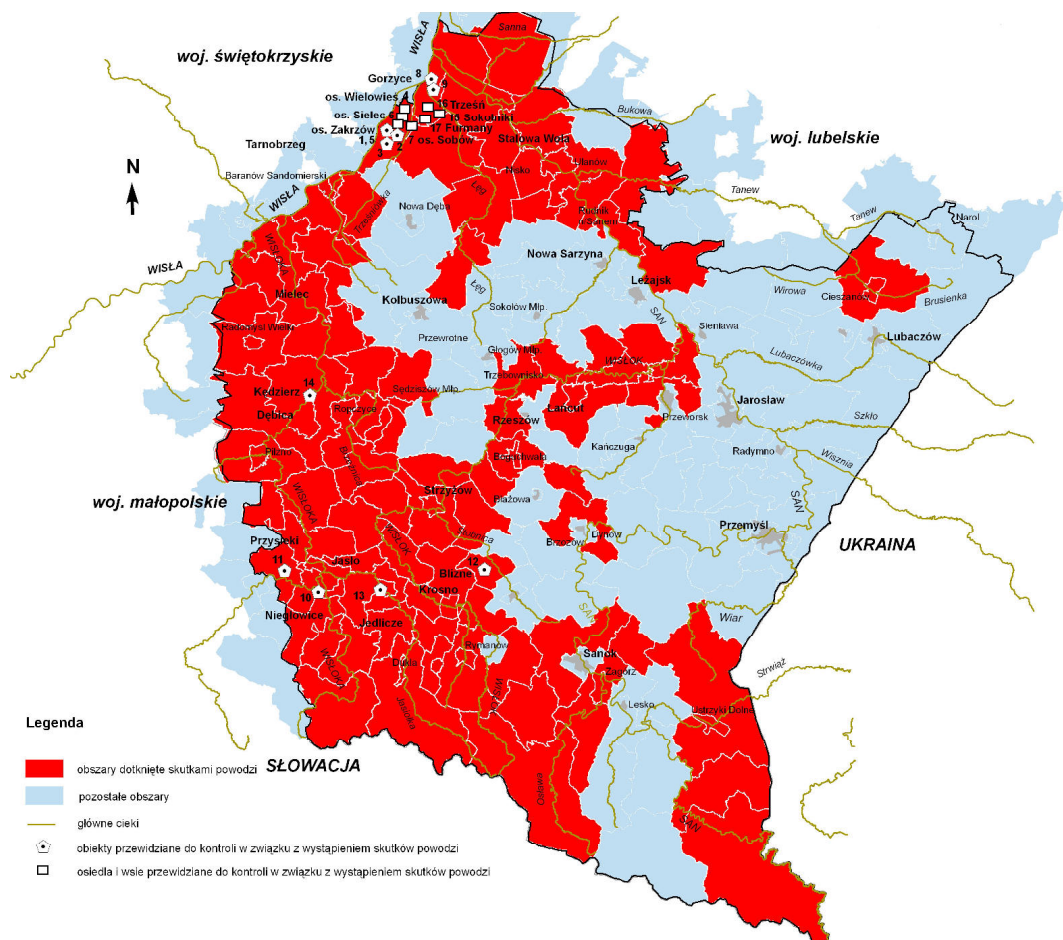
Prawo obywatela do składania uwag i wniosków w postępowaniu wymagającym udziału społeczeństwa oraz prawo do składania skarg na wydane decyzje administracyjne jest jednym z priorytetów.

Ryc. 4. Oczyszczalnie ścieków komunalnych w województwie podkarpackim na terenach objętych powodzią w maju 2010 r.

Źródło: WIOŚ Rzeszów 2010, materiały niepublikowane

Ryc. 5. Gminy województwa podkarpackiego dotknięte skutkami powodzi 2010 – obiekty, osiedla i wsie wypytowane do kontroli i oceny skutków powodzi w pierwszej kolejności

Źródło: WIOŚ Rzeszów 2010, materiały niepublikowane

Bibliografia:

1. Adamiak B., Borkowski J., *Kodeks Postępowania Administracyjnego*, Duże Komentarze Becka, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2006.
2. Główny Inspektor Ochrony Środowiska: Informacja o realizacji zadań Inspekcji Ochrony Środowiska w 2008 roku, Warszawa 2009.
3. Gniewek E., *Kodeks Cywilny*, Komentarz, wydanie 2, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2006.
4. Lipińska E. J., *Istota i funkcje organów Inspekcji Ochrony Środowiska – wybrane elementy*, Uniwersytet Rzeszowski, Konferencja nt. „Nowe technologie w procesie unieszkodliwiania odpadów niebezpiecznych”, Rzeszów 2009 [www.wios.rzeszow.pl.].
5. Lipińska E. J., *Europejska mapa drogowa wzmocnienia polityki ochrony człowieka*

i środowiska, red. nauk. Gizicka D., *Społeczne dylematy Europy*, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Wyd. Marszałek A., Toruń 2009.

6. Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska, materiały niepublikowane. Rzeszów 2010.

Akty normatywne:

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej uchwalona 2.04.1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483).

2. Ustawa z 3.10.2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. Nr 199, poz. 1227 ze zm.).

3. Ustawa z 2.07.2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (Dz. U. Nr 18, poz. 97 ze zm.).

4. Ustawa z 27.04.2001 r. Prawo ochrony środowiska (tekst jednolity: Dz. U. 2008, Nr 25, poz. 150, ze zm.).

5. Ustawa z 20.07.1991 r. o Inspekcji Ochrony Środowiska (Dz. U. 2007, Nr 44, poz. 287, ze zm.).

6. Ustawa z 8.03.1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. 2001, Nr 142, poz. 1591 ze zm.).